
SCHOOLHYGIËNE IN NEDERLAND

DOOR

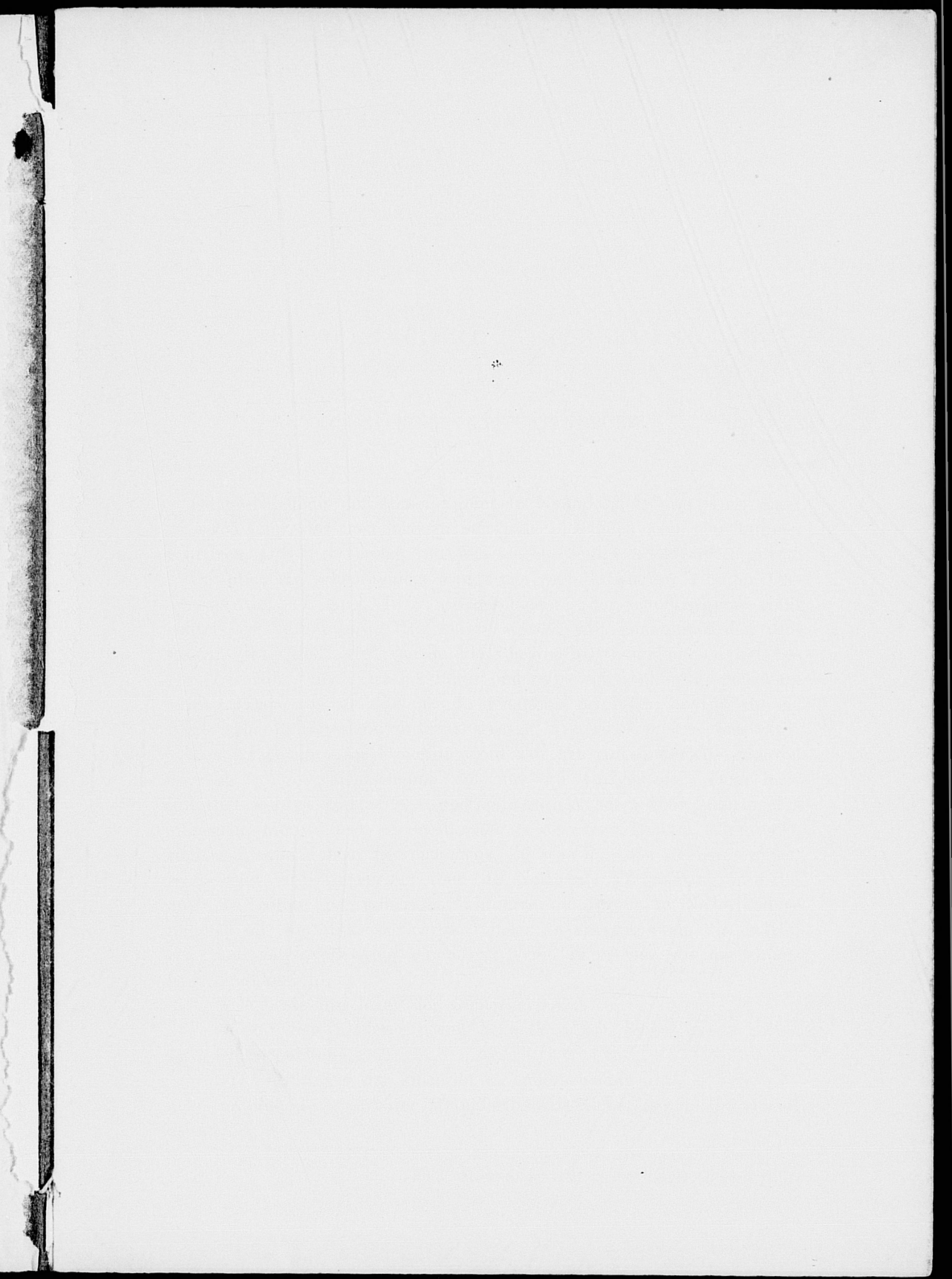
CATHARINE VAN TUSSEN BROEK.

Overgedrukt uit de „Catalogus der Historisch-Geneeskundige
Tentoonstelling te Arnhem, Juli 1899.

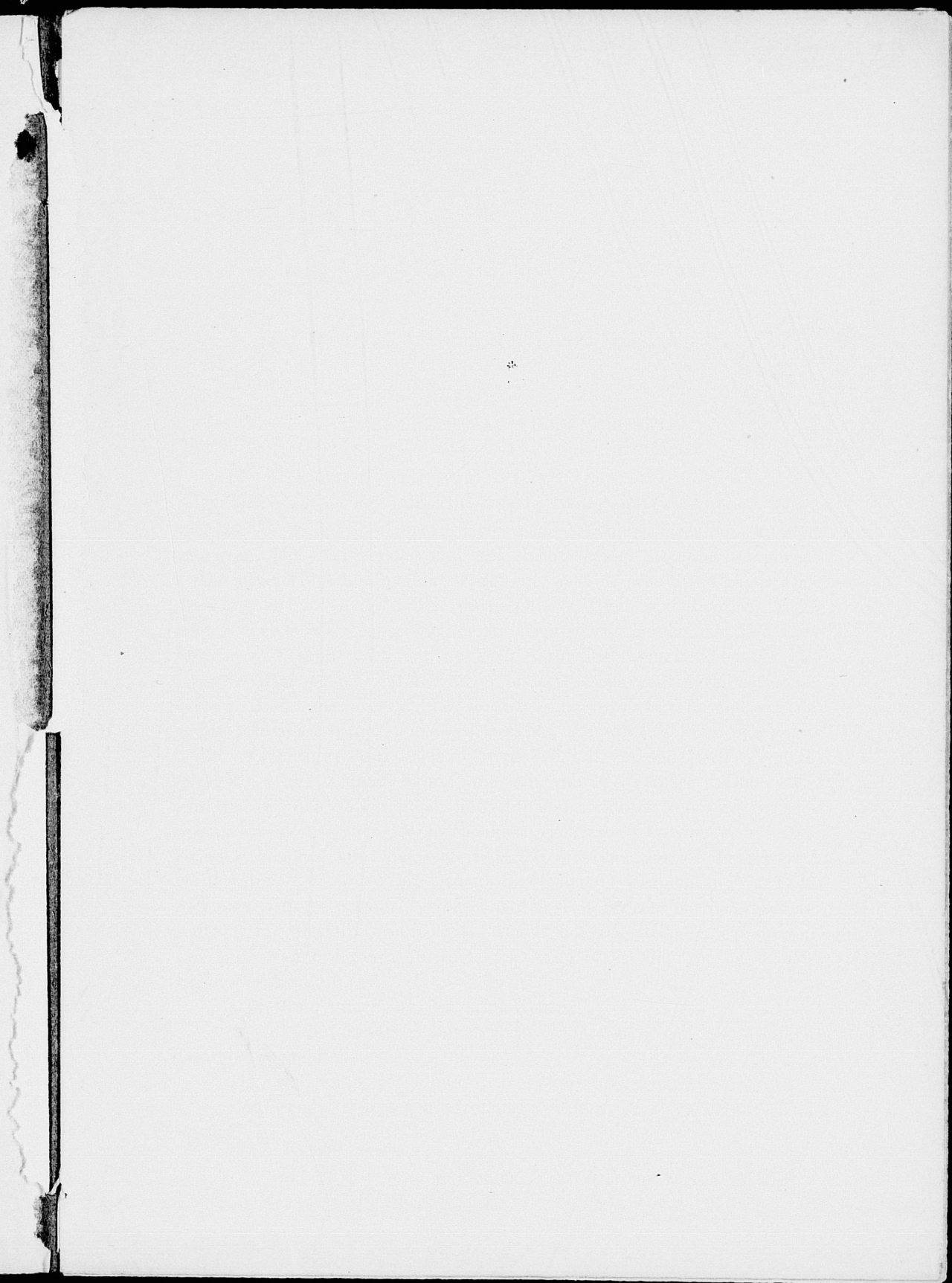

80, A 14
10

180,
A
10

180,
A
10

RIJKSUNIVERSITEIT TE UTRECHT

1898 0817

100 v. 20¹⁴

SCHOOLHYGIËNE IN NEDERLAND.

DOOR

CATHARINE VAN TUSSENBROEK.

De geschiedenis der schoolhygiëne in Nederland is nog jong, maar niet zóó jong, dat men haar in een paar bladzijden neer zou kunnen schrijven. Dit kort verslag kan dus slechts eenige hoofdpunten geven.

De officiële schoolhygiëne vangt aan met de wet op 't Lager Onderwijs van 17 Aug. 1878: de geschiedenis der schoolhygiëne reikt echter veel verder terug. Het eerste streven valt samen met den tijd, waarin de school zich van de kerk begon los te maken, en het beginsel wortel schoot, dat het lager onderwijs een zaak is van nationaal belang. Dat was de tijd na de Fransche revolutie; de tijd van de eerste schoolhervormers: HENDRIK WESTER, NIEUWOLD EN VAN DER PALM.

Een krachtige stoot vooruit werd aan het volksonderwijs gegeven door de jonge »Maatschappij tot nut van 't Algemeen». Door haar initiatief werden volksscholen gesticht, kweekscholen voor onderwijzers opgericht, nieuwe leer- en leesboeken geschreven; kortom, een nieuwe richting geopend voor het onderwijs. Zij was dan ook de aangewezen raadvrouw der Regeering, toen de Nationale Vergadering in 1796 met een eerste poging begon, om het schoolwezen in Nederland te regelen bij wettelijk voorschrift. Onder de vraagstukken, die daarbij een punt van overweging uitmaakten, vind ik er vier, die de schoolhygiëne raken, nl.:

- »De beste inrichting der schoolhuizen»,
- »Getal der kinderen boven hetwelk in één school geene zullen »worden toegelaten»,
- »De verdeeling der kinderen in onderscheiden klassen» en
- »Zullen de twee sexen afzonderlijk zitten, of afzonderlijk school »gaan?» 1)

1) Zie S. BLAUPOT TEN CATE en A. MOENS, de Wet op het Lager Onderwijs. — WOLTERS 1879.

In 1801 kwam de eerste Wet op het Lager Onderwijs tot stand. Zij omvatte in de eerste plaats de zorg voor een voldoende aantal scholen in de verschillende gemeenten en voor een behoorlijk bestaan der onderwijzers. Het acte-examen werd ingesteld, en het toezicht door de aanstelling van schoolopzieners en schoolbesturen geregeld.

Bij de wet van 1806 werd een en ander scherper en meer in bijzonderheden omschreven. Plaatselijke Commissiën van toezicht werden voor de grootere gemeenten verplichtend gesteld.

De grondwet van 1848 maakte het openbaar onderwijs tot een voorwerp van de aanhoudende zorg der regeering. Intusschen was tegen dit onderwijs langzamerhand een soort oppositie gekomen: de strijd tusschen openbaar en kerkelijk onderwijs was ontstaan. Die strijd, reeds in 1823 door DA COSTA aangebonden, liet aan de zorg voor het lichamelijk welzijn der kinderen weinig plaats. Geheel uit het oog verloren wordt die echter niet: de Wet op het Lager Onderwijs van 1857 bevat in artikel 4 de bepaling:

»Geen schoolonderwijs wordt gegeven in lokalen, die door den »districts-schoolopziener verklaard zijn voor de gezondheid schadelijk »te wezen, of van onvoldoende ruimte voor het aantal schoolgaande »kinderen.

»Indien in zijne uitspraak niet wordt berust, beslissen Gedeputeerde Staten »na een nieuw zelfstandig onderzoek.»

Veel praktisch resultaat kon dit artikel niet geven, zoolang de hygiënische eischen van den scholenbouw niet waren vastgesteld. Daar-aan begon men nu echter in vollen ernst te arbeiden.

De Inspecteurs van het Lager Onderwijs behandelden de quaestie in hunne vergadering in 1861 1).

In hetzelfde jaar verscheen een hoogst belangrijke publicatie van Dr. G. A. N. ALLEBÉ en Dr. H. VAN CAPPELLE 2), bevattende de nauwkeurige beschrijving van veertien Amsterdamsche armenscholen, en het luchtonderzoek, in vier dier scholen verricht. Er zit een stukje historie in die onopgesmukte beschrijving. Hoe slecht de toestand was, moge blijken uit twee korte citaten. Van de schoolbanken heet het: »De banken zijn veelal te smal en sommige te hoog. De scho-»lieren, die nog niet schrijven, hebben niets vóór zich om hun boekje »op te leggen. — De verhouding tusschen tafel en bank'' (dit geldt

1) Men zie hierover de straks te vermelden »Bijdragen tot de kennis van de »eischen, aan welke een schoolgebouw moet beantwoorden''

2) Zie »De Gezondheidsvereischen van schoolgebouwen, met toepassing op de »lokalen der openbare Armenscholen te Amsterdam'', door Dr. G. A. N. ALLEBÉ en Dr. H. VAN CAPPELLE. Haarlem, A. C. KRUSEMAN, 1861.

»voor scholieren die wèl schrijven) »is niet overal dezelfde, maar aan »dezelfde tafel zitten kinderen van verschillende statuur. Zij, die een »grootere lengte hebben dan de gemiddelde, zitten daardoor gebogen »met krommen rug; de kleinere met hooge schouders om de tafel te »kunnen bereiken; hier en daar namen wij gebrekkige kinderen waar, »die de reeds hooge schouders nog hooger moesten optrekken, als zij »hun werk wilden verrichten.”

Het verslag betreffende de privaten wordt aldus geresumeerd:

»Wij sparen den lezer de nadere bijzonderheden van een onderwerp »dat, hoe belangrijk ook uit een hygiënisch en moreel oogpunt, voor »hem niet veel aantrekkelijks kan hebben en dat voor ons niet het »aangenaamste gedeelte van ons onderzoek heeft uitgemaakt. Wij ver- »zekeren hem, dat er soms moed toe behoorde om die stinkende, niet »of slecht geventileerde spelonken binnen te treden, en verzoeken hem »ons op ons woord te gelooven als wij verklaren, dat de privaten »der armenscholen in vele opzichten gebrekkig zijn.”

Schrijvers komen tot de slotsom, dat de lokalen der Amsterdamsche armenscholen afkeuring verdienen, »omdat hunne oppervlakte te gering »is, omdat hun inhoud te klein is, omdat zij of slecht, of onregel- »matig verlicht zijn, omdat zij niet of slecht geventileerd zijn, som- »mige omdat zij vochtig zijn, bijna allen omdat de privaten gebrekkig, »en banken en tafels ondoelmatig zijn”.

De Amsterdamsche scholen stonden daarin niet alleen. Dat blijkt onder anderen uit het feit, dat de Vereeniging tot Verbetering der Volksgezondheid te Utrecht in den winter van 1872—73 noodig vond vier bijeenkomsten te wijden aan de bespreking der eischen, aan welke goede schoollokalen moeten beantwoorden 1). Behalve de bouwkundige eischen van een schoolgebouw en het luchtbederf in de scholen werd hier gehandeld over verwarming, ventilatie, verlichting en inrichting der schoolbanken. De ventilatie in schoolgebouwen was reeds vroeger door Dr. J. M. VAN BEMMELEN in *De Schoolbode* (1870) besproken. In de zoeven genoemde »Bijdragen” wordt naar aanleiding van het door VAN BEMMELEN aanbevolen ventilatie-stelsel (het bekende ventilatie-verwarmingssysteem met dubbelen schoorsteen, waarvan de buitenste als trek-schoorsteen dienst doet) door Dr. C. B. SPRUYT de opmerking

1) Onder den titel: »Bijdragen over Schoolhygiëne, J. VAN DRUTEN, Utrecht, 1880, zijn deze voordrachten door de Vereeniging gepubliceerd. De namen der medewerkers waren: A. M. E. VAN DEVENTER, (Bouwkundige eischen), L. MULDER, (Verdeeling der ruimte), Prof. C. B. SPRUYT, (Luchtbederf), Dr. F. W. C. KRECKE, (Luchtverversching en verwarming), Prof. V. OVERBEEK DE MEYER, (Toepassing van het in beide voorgaande bijdragen betoogde; de reinheid in en om het schoolgebouw), Prof. Dr. H. SNELLEN, (Verlichting), Prof. Dr. M. SALVERDA, (Schoolbanken).

gemaakt: »Een afdoende verbetering schijnt mij echter van deze eenvoudige en goedkope ventilermethode in den regel niet te verwachten, omdat goede waarnemers, zeker ook wel onder de onderwijzers, zeldzaam zijn, en de onderwijzer gewoonlijk al zijn aandacht zal moeten besteden aan zijn onderwijs, en aan het bewaren der orde».

Het door ALLEBÉ EN VAN CAPPELLE aanbevolen stelsel van VAN HECKE (impulsie-stelsel, waarbij versche, vooraf verwarmde of afgekoelde lucht, in het lokaal wordt binnengeperst¹⁾) heeft een ander bezwaar: »Er moet een man zijn, die den ventilator in beweging houdt en den calorifere stookt. Het loon van dien man kan niet veel minder zijn dan het minimum-traktement van onze hoofdonderwijzers. Ik geloof, dat het zeer lang zal duren, voordat onze gemeentebesturen daarvoor f'300 of zelfs f'200 op de begrooting zullen willen brengen. Er zijn natuurlijk uitzonderingen, maar als ik mij niet bedrieg, zou men in de meeste gemeenteraden niet kunnen gelooven, dat een dergelijk voorstel in ernst gedaan werd».

Men zou dat nog heden neer kunnen schrijven.

Blijkens het vorige zijn bij ons te lande in zake schoolhygiëne vooral de ingenieurs en natuurkundigen aan 't woord, en treedt de hygiëne van den scholenbouw, inclusive ventilatie en verwarming, geheel op den voorgrond²⁾. Dat de toestand ernstig was en dringend voorziening eischte, blijkt uit al wat men in die dagen over het onderwerp schrijft. In een brochure, door H. B. VAN DAALEN, leeraar in de Wis- en Werktuigkunde aan de H. Burgerschool te 's Gravenhage in het licht gegeven, lezen wij onder anderen:

»Alle vaders en moeders weten, dat de gezondheid hunner kinderen in den regel meer of minder zichtbaar begint te lijden, zoodra zij de school gaan bezoeken.»

»Ook de onderwijzer lijdt onder de bedorven schoollucht; velen verklaarden mij elken namiddag de school te verlaten met een hevige hoofdpijn». »Het heeft mij bevreemd, dat in geen der rapporten van het Schoolverbond uitgaande, als reden van schoolverzuim voorkomt, dat de ouders hunne kinderen niet aan het leven in het ongunstige

1) Zie de beschrijving van het stelsel in het artikel van ALLEBÉ EN VAN CAPPELLE, blz. 32

2) Al ontbreekt het niet aan verwijzing naar wat op 't gebied der hygiëne van het schoolkind elders, met name door COHN, GUILLAUME, FAHRNER en anderen werd verricht, en al wordt ook nu en dan de schoolbankquaestie en de myopie door Nederlandsche geneeskundigen opzettelijk behandeld, o. a. door Dr. J. J. G. M. VAN DIEKEN in »De schoolbank en haar invloed op het kind», 's Hertogenbosch, GEBR. MULLER, 1867.

»schoolklimaat wilden blootstellen; toch zou ik zulke gevallen b. v. »in deze gemeente kunnen aanwijzen" 1)

Bij de gebleken onvoldoendheid der hier en daar bestaande plaatselijke verordeningen 2), wordt wettelijke regeling van den scholenbouw meer en meer noodzakelijk. Deze eisch wordt door VAN DAALEN op de volgende wijze geformuleerd.

»De schoolopzieners hebben volgens de wet op het Lager Onderwijs »het recht, schoollokalen af te keuren en te doen ontruimen, die »*schadelijk zijn voor de gezondheid*; deze uitdrukking is zeer vague en »daarbij komt, dat vele schoolopzieners er te zeer op gesteld schijnen »om alle conflicten te vermijden, zoodat het afkeuren slechts zelden »plaats vindt. Het moet dan ook gezegd worden, dat zulke conflicten »tot groote bezwaren aanleiding kunnen geven en zij, wanneer de »gemeente onwillig is, zelfs het staken van het onderwijs tengevolge »zouden kunnen hebben.

»Een nadere omschrijving van de, in de wet voorkomende woorden »»*schadelijk zijn voor de gezondheid*», komt mij, in de eerste plaats, »zeer gewenscht voor als een begin van verbetering, en ik zou daarom »willen voorstellen, dat de Regeering bepaalde voorschriften aangeve, »die bij het bouwen van nieuwe scholen moeten worden gevolgd en »voorwaarden stelle, waarop reeds bestaande gebouwen voor het onder- »wijs mogen worden gebruikt."

Het was aan de nieuwe Wet op het Lager Onderwijs van 17 Aug. 1878 voorbehouden, dezen eisch in vervulling te doen gaan. Art. 4 dezer wet bevat de volgende bepaling: »Bij algemeenen maatregel »van inwendig bestuur worden door ons, zoowel in het belang van »de gezondheid als van het onderwijs, algemeene regelen vastgesteld, »omtrent den bouw en de inrigting der lokalen, waarin openbaar »lager schoolonderwijs gegeven wordt, alsmede omtrent het aantal »kinderen dat daarin mag worden toegelaten, met bepaling of en in »hoeverre deze regelen verbindend zijn voor de lokalen, waarin door ge- »meenten gesubsidieerd bijzonder lager schoolonderwijs wordt gegeven".

Dit wetsartikel zou het aanzijn geven aan het Koninklijk Besluit,

1) Zie H. B. VAN DAALEN, Een dringend volksbelang. De ventilatie en verwarming onzer woonhuizen, der scholen, fabrieken, hospitalen en andere openbare gebouwen, 's Gravenhage, G. VAN DOORN EN ZOON, 1871.

2) Zoo had de Rotterdamsche gezondheidscommissie eenige „regelen" gesteld, „bij het bouwen en inrigten van schoollokalen in de gemeente Rotterdam, in het belang „der gezondheid in acht te nemen", welke regelen grootendeels aan het Belgisch programma van 1856 zijn ontleend. Ook Gedep. Staten van Zuid-Holland en Utrecht hadden bij resolutie van Oct. 1859 en Juli 1860 dergelijke regels voorgeschreven, en waren daarin door die van Friesland, Maart 1861, gevolgd. Zie de voorrede van ALLEBÉ en VAN CAPPELLE.

regelende den bouw en de inrichting der scholen, tot welks vaststelling de regeering de voorlichting van ervaren deskundigen noodig had. En zoo werd in Februari 1879, onder het ministerie KAPPEYNE, van regeeringswege eene commissie benoemd, wier arbeid nog heden den grondslag vormt van de inrichting onzer scholen. Deze commissie was uit zeer verschillende elementen saamgesteld 1). Als voorzitter was aangewezen de inspecteur van het middelbaar onderwijs, Dr. M. SALVERDA, die vroeger de betrekking van schoolopziener, daarna ook die van inspecteur van het lager onderwijs bekleed had. Naast hem namen zitting: de directeur der gemeentelijke kweekschool voor onderwijzers te Amsterdam, H. BOUMAN; de hoofdonderwijzer eener openbare lagere school te Leiden, J. A. VAN DIJK; de hoofdonderwijzer eener bijzondere lagere school te Amsterdam, N. M. FERINGA; de hoofdonderwijzer eener bijzondere lagere school te Utrecht, A. J. NYLAND; de medicinae doctores G. A. N. ALLEBÉ, te Amsterdam, en S. SR. CORONEL, te Leeuwarden; de architect der Rijksmuseum-gebouwen te Amsterdam, P. J. H. CUYPERS; de leeraar in de burgerlijke bouwkunde aan de polytechnische school te Delft, G. J. MORRE; terwijl tot secretaris der commissie werd aangewezen de bouwkundige, belast met het toezicht op de gebouwen voor onderwijs, J. VAN LOKHORST, te 's Gravenhage.

Den 15den Oct. '79 was de commissie gereed met haar rapport. Het omvat, in 22 punten: Het bouwterrein, zijn hoogte en fundeering; het gebouw, zijne muren, buitenmuren, portalen, gangen, trappen; de afmetingen en de onderlinge afscheiding der lokalen; lichtramen, vloeren en plafond; privaten en urinoirs; verwarming en luchtversching der lokalen; drinkwater, kunstlicht, schoolbanken en verder schoolmeubilair. De eischen, aan elk dier onderdeelen gesteld, worden uitvoerig toegelicht, en door een 13-tal platen verduidelijkt. Voor de ventilatie wordt op het stelsel LEVOIR—VAN BEMMELEN bijzonder de aandacht gevestigd; in de schoolbankquaestie wordt de voorkeur gegeven aan de klepbank, door het commissielid MORRE van eigen beooging voorzien (commissiebank).

Nadat de technische quaesties zijn afgedaan, volgt eene »toelichting »tot de punten, op te nemen in de instructie voor het onderwijzend »personeel». Ik schrijf daar twee zaken uit over, die men in onze dagen nog wel eens lezen mag. De eerste betreft de taak van het hoofd eener school.

»Zij (de commissie) vleit zich, dat de naam van »hoofd der school» niet tot een doode letter zal worden gemaakt doordat uit zeer mis-

1) Zie P. F. HUBRECHT, De onderwijswetten in Nederland en hare uitvoering, C, 3de Afd., Lager Onderwijs, 1ste deel. 's Gravenhage, J. STEMBERG, 1880.

»plaatste zuinigheid hij, die dezen titel draagt, niet minder dan elk lid
»van zijn onderwyzend personeel, geheel aan een bepaalde klasse wordt
»gebonden. Integendeel, zij wenscht hem zich voor te stellen, zoo,
»als hij overal worden zal, waar ernstige overweging der belangen
»van het onderwijs den doorslag geeft, — vrij en onbelemmerd in
»zijne bewegingen, wakende voor het lichamenlijk welzijn van allen,
»die aan zijn zorgen zijn toevertrouwd, den gang besturende van
»geheel het onderwijs, — de »ziel" van zijn school!"

Het tweede punt betreft de opleiding van den onderwijzer.

»Dit alles laat zich voorschrijven.

»Maar het zal, naar de innige overtuiging der Commissie, eene
»doode letter blijken, indien niet van elkeen, die als onderwijzer op-
»treden wil, verlangd wordt, dat hij zich hebbe bekend gemaakt met
»de hoofdbegrippen der gezondheidsleer.

»Want alleen dit is bij machte, de *belangstelling* te wekken, die,
»waar zij bestaat, alle verordeningen in de schaduw stelt, en waar zij
»ontbreekt, de beste voorschriften nutteloos maakt."

Wie het Rapport der Commissie met eenige kennis van zaken
leest, vraagt zich af hoe het mogelijk is, dat een zoo veel omvattend
voortreffelijk werk in zoo korten tijd werd volbracht. De verklaring
ligt eensdeels in den voortvarenden ijver van den bekwamen voorzitter,
anderdeels in het feit, dat vele leden zich te voren reeds ernstig met
de schoolhygiëne hadden bemoeid, en dus vroeger deugdelijk werk
slechts hadden saam te vatten.

Van Dr. ALLEBÉ weten we dit reeds. De voorzitter-zelf, Dr. SALVERDA,
was door zijn vroegere en tegenwoordige functies bij het onderwijs
met alle hangende quaesties vertrouwd, en had, in de door hem ge-
redigeerde *Schoolbode* — een Tijdschrift voor Volksopvoeding en Volks-
onderwijs, waarvan de eerste jaargang in 1869 verscheen — een rubriek
geopend: »Over de inrichting van schoolgebouwen en schoollocalen;
»de schoolarchitectuur; de schoolhygiëne". Zijn mede-redacteur en
mede-Commissie-lid H. BOUMAN had, in overleg met den toenmaligen
wethouder van onderwijs DE KONING, de deuren der kweekschool wijd
voor de nieuwe strooming opengezet. Daar werden cursussen gegeven,
die niet alléén de schoolhygiëne omvatten, maar ook de sociale hy-
giëne en de hygiëne in het huisgezin, en al wat daarmee in betrek-
king staat. Prof. ISRAELS had zich met het geven dier lessen belast;
na diens dood werden zij door Dr. BLOOKER, destijds jong medicus,
nu wethouder van publieke werken te Amsterdam, voortgezet. BOUMAN-
zelf doceerde paedagogiek en psychologie.

Er was in den eersten tijd groote belangstelling. Het getal toe-
hoorders bedroeg 80 en meer, zoodat het moeite kostte een goed

lokaal te vinden. Er kwamen menschen, die met het onderwijs niets te maken hadden, maar die breeder ontwikkeling zochten. Kortom, de vooruitstrevende directeur had het beginsel der University Extension in de jonge kweekschool ingevoerd.

Wat is er van die mooie instelling geworden?

»Ik weet niet recht hoe 't kwam,» vertelde mij de directeur in ruste, »maar de belangstelling verflauwde, en de cursus verliep. Ik »denk, omdat er geen examen achter zat. Het moest alles op de »kweekschool examenstudie worden.»

Nu klaagt men over 't gemis van wat toen werd verspeeld: straks zal men terugvragen, wat nu wordt weggegooid; zoo gaat het in de wereld. Ervaringslessen worden traag geleerd en vlug vergeten. Toch gaan wij op den duur vooruit.

De arbeid der Commissie van 1879 heeft vruchten gedragen. Al is het boekje van Dr. CORONEL 1) vol van de klacht, dat het Koninklijk Besluit van 30 Aug. 1880 niet geeft, wat de Commissie heeft gevraagd, en de eischen der hygiëne beknibbelt; al is, èn uit de verslagen van schoolcommissies, èn uit een onderzoek, drie jaar geleden vanwege de Maatschappij tot Bevordering der Geneeskunst verricht 2), duidelijk gebleken, dat aan de handhaving van het Koninklijk Besluit hier en elders veel ontbreekt, — toch kunnen wij van vooruitgang spreken.

Dat blijkt reeds daaruit, dat de schoolhygiëne-quaestie zich heden ten dage in een andere phase vertoont dan destijds: de hygiëne van den *scholenbouw* is wel niet van de agenda afgevoerd, maar treedt toch min of meer op den achtergrond, nu de eerste, meest dringende eischen zijn vervuld.

Nà de ingenieurs komen vooral de medici aan 't woord. Dr. CORONEL doet in zijn zoeven genoemd boekje een zeer verdienstelijke poging om de schoolhygiëne in de onderwijswereld te populariseeren 3). DONDERS wijst trouwens reeds in 1866 in zijn »Myopie en hare behandeling» op de gevaren, die vooral het reeds bijziende oog, dreigen in de school. SNELLEN construeert zijn schoolbank, en bespreekt in de jaarvergadering van de Gewestelijke Vereeniging van het Nederlandsch Onderwijzers-Genootschap (1889) het »Lezen en schrijven uit het gezichtspunt

1) De Gezondheidsleer der school en van het schoolkind. 's Gravenhage, H. J. STEMBERG, 1881.

2) Zie *Weekblad van het Ned. Tijdschrift voor Geneeskunde*, 4 April 1896.

3) Reeds in 1866 was het boekje van GULLAUME (Neufchatel) over Hygiëne Scolaire voor Nederland omgewerkt door den Heer H. J. VAN LUMMEL, hoofd eener Christelijke school, te Utrecht

van de functiën van het »oog». Dr. DE JONG stelt een onderzoek in naar de oogen der schoolgaande kinderen in Leiden 1); Dr. COLLARD naar die van de studenten te Utrecht 2). Prof. GUYE leert de aprosexie kennen als gevolg van de adenoïde vegetaties 3). Prof. STRAUB behandelt de oorzaken der bijziendheid in de *Gids* (1897, No. 3).

In de plaatselijke Commissiën van Toezicht op het Lager Onderwijs treden hier en daar medici op 4). Gezondheidscommissiën, geneeskundige Raden, straks ook de Gemeentelijke Gezondheidsdienst te Amsterdam, nemen maatregelen om verspreiding van besmettelijke ziekten door de scholen zooveel mogelijk te voorkomen, en wijden ook in andere opzichten hun aandacht aan de gezondheidsbelangen van de school 5). Door den Amsterdamschen Gemeenteraad worden, bij wijze van proef, schoolbaden ingevoerd op een paar scholen der 1ste klasse. Vacantie-kolonies ontstaan door particulier initiatief, en brengen medici en onderwijzers tot gemeenschappelijk streven samen.

De belangstelling der onderwijzers in de schoolhygiëne, die nooit gesluimerd heeft, wordt in de laatste jaren ter dege wakker. Artikels over schoolbaden en schoolwandelingen, over Slöjd, over de nieuwe hygiënisch-paedagogische richting van het weeshuis te Cempuis, vullen de schoolbladen. Aan het steilschrift wordt ernstige studie gewijd 6). Scholen voor achterlijke kinderen worden in de openbare bladen besproken 7). Schoolartsenstelsels verlangt men, op buitenlandsche leest geschoeid. De overlodingsquaestie brengt in en buiten de schoolwereld de gemoederen in beweging 8). In het *Vaktijdschrift voor On-*

1) Beitrag zur Entwicklungsgeschichte der Myopie. Leiden, J. J. GROEN. 1889.

2) De oogen der studenten aan de Rijksuniversiteit te Utrecht Utrecht, P. J. DIEHL. 1881.

3) Zie *Ned. Tijdschrift voor Geneeskunde*, 1887.

4) In den eersten jaargang van de *Schoolode* (1869) vind ik reeds het bericht dat in de Commissie van toezicht op de twee nieuwe gemeentelijke bewaarscholen te Leiden een medicus is benoemd.

5) Men zie o. a. het verslag der Vergaderingen van de Geneeskundige Raden in het *Tijdschrift voor Geneeskunde*, de Verslagen van de gemeentelijke Gezondheidsdienst te Amsterdam, en de circulaire in 1897 aan den Geneeskundigen Raad voor Zuid-Holland, door haren Voorzitter, Dr. J. MENNO HUIZINGA, gericht.

6) Zie o. a. Steilschrift, Handleiding voor School- en Zelfonderricht door A. H. GERHARD, en GÖBEL en LUSTIG, Handleiding voor Loodrecht en Rondschrift.

7) Zie het artikel van DE GEUS over Scholen voor achterlijke kinderen, *Nieuws v/d Dag* 7 Juni 1897.

8) Een eigenaardige uiting daarvan was het door eenige Haagsche ingezetenen aan den Gemeenteraad gerichte verzoek om verkorting der vacaties; waarover men leze het hoofdartikel in het *Weekblad v/h N. T. v. Gen.* van 6 Febr 1897 en het opstel van den Heer A. VAN OVEN, directeur der Hoogere Burgerschool te Dordt, in de *Telegraaf* van 24 Jan. 1897.

derwijzers 1) wordt aan de hygiëne, vooral aan de geestelijke hygiëne van 't schoolkind een groote plaats ingeruimd. De strijd tegen het alcoholisme vindt in de rangen der onderwijzers krachtigen steun. Kortom, er is nieuw leven in de onderwijzerswereld ontwaakt.

»Er openbaart zich,» zoo schrijft de redactie in het eerste nummer van het *Vaktijdschrift*, »een krachtig Excelsior bij de onderwijzers van »onzen tijd, een bewust streven naar meerdere kennis, naar volmaking »hunner praktische werkzaamheden, naar een grootere toewijding aan »hun beroep.»

En bij dat streven openbaarde zich tevens het bewustzijn van gebrekkige opleiding, van onvoldoende kennis, óók en vooral op hygiënisch gebied. De tijd scheen gekomen, dat de gemeenschappelijke belangstelling van geneeskundigen en paedagogen den grondslag vormen kon eener samenwerking, die de gezondheid van het schoolkind en de ontwikkeling der schoolhygiëne ten goede komen zou. Want geleidelijk begon van beide zijden de erkenning te komen, dat de geestelijke hygiëne van het schoolkind voor zijn grondige bestudeering op die samenwerking wacht.

Het was in dezen tijd, dat de Ned. Maatschappij tot Bevordering der Geneeskunst de schoolhygiëne binnen haar arbeidsterrein betrok 2).

Hier kan ik de pen neerleggen. De benoeming der eerste commissie en het door haar uitgebracht rapport: de benoeming der tweede en derde commissie en het verslag harer werkzaamheden, het is alles te vinden in de jaargangen 1895, '96, '97, '98 en '99 van het *Tijdschrift voor Geneeskunde*, en wordt in het laatstgenoemde verslag (*Ned. Tijdschrift voor Geneeskunde*, 27 Mei 1899) nog eens kort en zakelijk saamgevat.

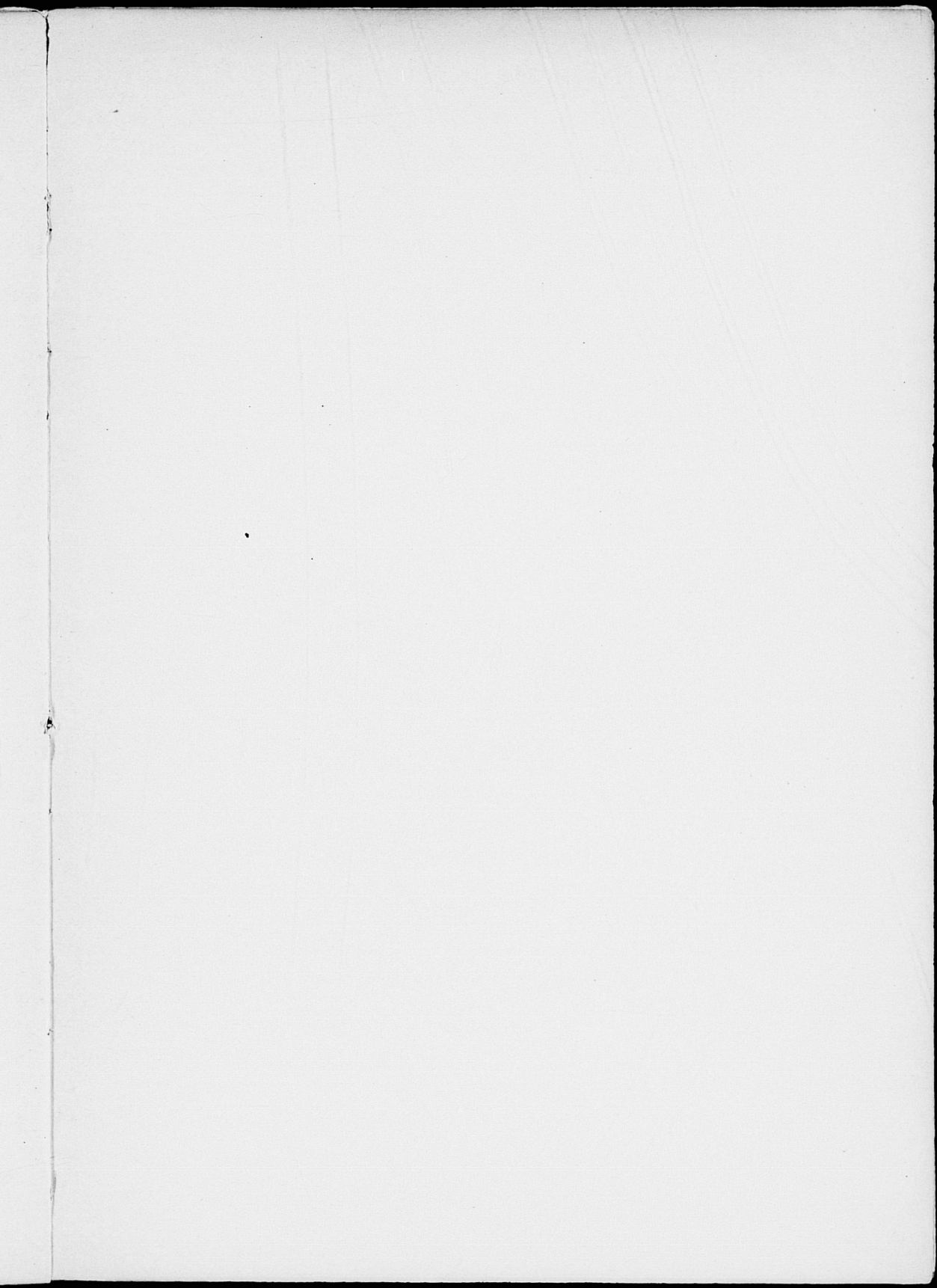
Dit laatste verslag vult dus aan, wat aan deze korte schets ontbreekt.

En de Algemeene Vergadering te Arnhem zal het slotwoord spreken.

Ik eindig met den wensch, dat het geen slotwoord moge zijn. De Ned. Maatschappij tot Bevordering der Geneeskunst verzake niet wat zij heeft begonnen: zij late de schoolhygiëne niet weer los.

1) Onder redactie van BIGOT, HOLTZAPPEL en SCHREUDER in Maart 1897 opgericht.

2) Ook het Ned. Congres voor openbare gezondheidsregeling heeft sinds 1897 hare aandacht aan de schoolhygiëne gewijd. De commissie, door het Congresbestuur benoemd, houdt zich met voorbereidende werkzaamheden bezig, en is met haar eindrapport nog niet gereed.

1871

Received of the Treasurer of the
Board of Directors of the
City of New York the sum of
Five Hundred Dollars for
the year ending on the 31st
of December 1871

Witness my hand and seal
this 1st day of January 1872

Mayor of the City of New York

Comptroller of the City of New York

Clerk of the Board of Directors

City of New York

